

МОВА ТА ІДЕНТИЧНІСТЬ У СУЧАСНОМУ СВІТІ

Наталія Черниш

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, м. Львів, 79000, Україна
nchernysh@gmail.com*

Розглянуто явища подвійної контекстуалізації щодо взаємозв'язку мови та ідентичності. Проаналізовано впливи процесів глобалізації і регіоналізму на локальні культури, стрижневими компонентами яких є мови та ідентичності. Показано також осмислення цих процесів в соціології. На прикладі трендового міжнародного дослідження соціальних ідентичностей населення України (1994–2010), у якому авторка брала участь, обґрунтовано тезу про необхідність обміну сенсами між представниками соціогуманітарних наук щодо інтерпретації складних взаємозв'язків мови й ідентичності.

Ключові слова: глобалізація, мова, ідентичність, ідентитет, ідентифікаційні практики.

Органічний взаємозв'язок категорій «мова» й «ідентичність» у сучасних умовах набуває не тільки теоретичного, а й практично-політичного значення, що виводить цю проблематику в коло пріоритетних і для різних віток соціогуманітарних наук, і соціальних політик багатьох держав. Власне, поєднання цих двох конструктів зумовлює міждисциплінарний характер їхнього синтезованого осмислення в теорії та використання як одного з дієвих знарядь урядовцями, політиками, представниками недержавних організацій та рухів тощо. Актуальність цієї проблематики зростає із розгортанням процесів глобалізації, які загрожують згортанням сфери дії цього традиційного біному в локальних межах і водночас розширюють можливості його використання у змінній конфігурації у світовому масштабі. Іншими словами, актуалізація досліджень у предметному полі «мова та ідентичність» викликана потребами подвійної контекстуалізації в умовах глобальних соціокультурних трансформацій, що й мотивує дослідження якісно нових аспектів давно відомої, але не розв'язаної й досі проблеми. Тож метою цієї наукової розвідки є концептуалізація ступеню взаємозв'язку і характеру взаємодії цих двох конструктів з урахуванням, з одного боку, глобалізаційних тисків, а з іншого – локальних особливостей їхнього співіснування, до того ж у міждисциплінарній перспективі. З-поміж завдань можна виділити такі:

1) окреслення нових обставин у розвитку соціогуманітарних дисциплін та корекція використання міждисциплінарної дослідницької оптики;

2) осмислення змін предметних полів соціогуманітарних наук та обміну сенсів між ними в умовах глобалізації;

3) переозначення й уточнення понятійно-категоріального апарату соціогуманітарних наук у міждисциплінарних мовно-ідентифікаційних студіях;

4) виокремлення точок дотику у міждисциплінарних дослідженнях конкретних проблем, до яких зараховуємо метаморфози мови й ідентичності в глобалізованому і водночас усталено локалізованому світі.

Отже, об'єктом аналізу є ідентифікаційні процеси доби глобалізації, їхні особливості та наслідки, а предметом – місце і роль мови та мовної ідентичності в соціокультурному розвитку сучасної України.

Основний текст цієї статті викладемо у форматі 10 тез.

Теза перша: нам треба вчитися жити в нових, незаних раніше умовах небачених за темпами і масштабами змін. Сучасне життя змінюється блискавично, вимагаючи від нас, за висловом Ентоні Гідденса, *радикальної рефлексивності* [1: 105]. Якщо ми, як вчені, будемо нездатні радикально рефлексувати, то станемо маргіналами, і наука наша буде приречена на маргіальність, як наука про минуле – хай прекрасне, звичне і затишне, але тільки минуле. Нам усім варто рухатись уперед, і робити це разом.

Звідси теза друга: швидкоплинні зміни вимагають по-новому осмислити ситуацію в соціогуманітарних науках і виділити тенденції, які в них панують нині. Сьогодні аналітики фіксують зрушення *від інтеграції соціогуманітарного знання до міждисциплінарності, від взаємодоповнюваності цих наук до обміну сенсами між ними* [2: 13]. Власне, такий міждисциплінарний обмін сенсами можна було б конструктивно реалізувати в діалозі соціолінгвістики і соціології з метою бінарного мовно-соціологічного пізнання сучасного суспільства і подальшого розвитку теоретичного суспільствознавства. Важливість обміну сенсами доведемо далі.

Теза третя: двигуном змін і в житті, і в науці нині є *глобалізація*. Сучасна соціологія (світова і вітчизняна) занурена в переосмислення свого предметного поля, викликаного стрімким поширенням явищ глобалізації. Нагадаємо, що соціологія виникла у 30–40-х рр. ХІХ ст., коли загалом завершилося формування національних держав і усталилися їхні кордони. Тож соціологія виникла і розвивалась як наука про суспільство (що видно з її назви: *societas* – латиною суспільство і *logos* – знання грецькою). Навіть більше, вона постала як наука про суспільство в його національно-державних кордонах, у прив'язаності до тієї чи іншої території, мешканці якої мали свою культуру, стрижнем якої виступала деяка локальна ідентичність. Відтоді предметом її досліджень є феномени, позначувані поняттями, які швидко стали синонімами: суспільство–держава–територія–нація–культура–ідентичність.

Однак в останні 15 років ХХ ст. та на початку ХХІ ст. зафіксовано кардинальні зміни усталеного порядку, викликані глобалізацією. У короткому означенні, прийнятому в соціології, термін «глобалізація» вживають у значенні творення світового суспільства. Це вже є мегасистема (людство), всередині якої відбуваються такі процеси: розмивання кордонів між державами й утворення транснаціональних просторів, втрата національною державою великої частини свого суверенітету, становлення регіональних об'єднань держав і формування наддержавних органів влади, перемішування етнічних груп і виникнення транснаціональних спільнот, у яких об'єднуються люди незалежно від їхньої національності, раси, віросповідання, рідної мови тощо.

Теза четверта: глобалізація торкається всіх головних сфер життєдіяльності людини. Вважають, що найдалше вона просунулась у сферах економіки і політики; меншою мірою її впливи позначаються на галузі культури, причому ці впливи внутрішньо суперечливі. *Найбільша загроза, що походить від процесів глобалізації, скерована проти локальних національних культур, цінностей і норм, звичаїв і традицій, мов та ідентичностей*. Усі вони тією чи іншою мірою опинились на вістрі атак глобалізації і під її тиском поволі (а подекуди й досить швидко) здають свої позиції, особливо серед представників молодого покоління. Це виявляється у творенні конгломератів нових наднаціональних культур, появу яких зафіксували у своїх дослі-

дженнях відомі дослідники Семюел Гантінгтон і Пітер Бергер. Проаналізувавши вплив глобалізації на культури 10 країн світу, вони виявили такі нові глобальні утворення, як Давоська культура професіоналів, клубна культура інтелектуалів (до яких вони зараховували висококваліфікованих викладачів, здатних викладати у найліпших університетах світу), яппі-інтернаціонал тощо [3: 13–14]. Тобто одним з головних наслідків наступу глобалізації можна вважати підривання основ локальних національних культур під гаслами їхньої консервативності та відсталості, руйнацію систем традиційних цінностей, витискання рідних мов під натиском передусім англійської, формування і швидке поширення космополітичних настроїв та ідентифікаційних практик ототожнення себе з громадянами світу тощо.

Теза п'ята: в той самий час у світі зростає спротив наступу глобалізації, центральною силою якого нині виступає ідентичність. Стисло цю опозицію схарактеризував відомий дослідник мережевого суспільства Мануель Кастельс. На його переконання, двома головними сюжетами наукової думки XXI ст. будуть глобалізація та ідентичність. Кастельс пише про те, що нині у світі формується самосвідомість спротиву глобалізаційним процесам з опорою на цінності суспільства, цінності Бога, нації, сім'ї, з відмовою від глобальних тенденцій та радикального індивідуалізму, з віднайденням власної ідентичності з коріннями в рідному ґрунті і в рідній мові [4: 298]. Отже, *глобалізація проти ідентичності та ідентичність як вияв спротиву глобалізації*, як *сила тиску і сила опору* – ці сюжети дедалі більше аналізують сучасні соціологи з різних країн світу.

Щодо соціологічного аналізу українських реалій доби глобалізації, передусім потрібно уточнити зміст уживаних термінів, здійснити ревізію понятійно-категоріального апарату. Звідси й наступна теза.

Теза шоста: для подальшого обміну сенсами в міждисциплінарних рефлексіях з приводу глобалізації та ідентичності *слід визначитися з дефініціями*. Соціологи пропонують такі групи термінів для подальшої операціоналізації (тобто процесу означування головних понять з наступним виділенням індикаторів, які згодом можна буде вимірювати через емпіричне дослідження):

1) формування своєї самототожності можна розглядати як процес і позначити його поняттям «ідентифікація», а набуту самототожність відповідно до того чи іншого ідентитету або маркера позначити поняттям «ідентичність». Отже, ідентифікація – це процес, а ідентичність – це його наслідок;

2) кожна людина вирізняється інтегральною індивідуальною ідентичністю, група – відповідно груповою ідентичністю комплексного характеру, суспільство – так званою соціетальною ідентичністю (відразу зазначимо, що в нашій соціології найбільше досліджено саме індивідуальні ідентичності, менше – групові і найменше – соціетальна: бо ту чи іншу ідентичність має кожна особистість, деякі групи, але українське суспільство, на жаль, ще досі не виробило своєї ідентичності, спільної для усіх громадян нашої країни);

3) ці інтегральні комплексні ідентичності мають складну структуру. Ми, наприклад, у своїх дослідженнях ідентичностей у Львові і Донецьку, які проводимо в межах міжнародного проекту з 1994 р., спільно з нашими американськими колегами з Мічиганського університету виділили сім кластерів ідентичностей у структурі інтегральної ідентичності: (1) етнічну, (2) регіональну, (3) гендерну, (4) вікову, (5) статусно-професійну, (6) культурну, (7) політичну [5: 4]. Окремо стоїть проблема мовної ідентичності, яку можна розглядати через ототожнення себе з носієм тієї чи іншої

мови, котру він вважає рідною. Проте до нашого запитальника не було внесено ідентитету/маркера «носії рідної для мене мови» на окремій картці, за якою респонденти вибрали свої ідентичності. Погоджуємося, що запитання «Яка ознака дозволить Вам якнайкраще себе описати?» та «Яка мова для Вас є рідною?» передбачають дещо відмінні конотації і сенси, що в разі подальших емпіричних досліджень обов'язково потрібно врахувати. Наразі в уже проведених дослідженнях (особливо в останньому 2010 р.) було обрано дещо іншу дослідницьку тактику, з огляду на виняткову важливість мовної проблеми у процесах ідентифікації: у запитальнику був окремий блок з декількох питань, що стосувалися рідної мови, володіння іншими мовами, характеру спілкування різними мовами в різноманітних повсякденних життєвих практиках респондентів тощо.

Деякі дослідники вважають мовну ідентичність різновидом етнічної (докл. див.: [6: 107–108]). Із цим важко погодитись навіть у випадку, коли йдеться про рідну мову етнічних груп (прикладом цього може слугувати сучасне українське суспільство, в якому російськомовні українці становлять вагомую частку населення). Невиправданий такий підхід і в ситуації формування політичної нації (коли громадянами України вважає себе більшість тих, для кого рідною мовою є російська чи інші мови). Щобільше, він виглядає обмеженим в умовах глобалізації (коли створюються транснаціональні спільноти, люди володіють декількома мовами і спілкуються найпоширенішими з них). Тому проблему взаємозв'язку мови й ідентичності доби розгортання глобальних трансформацій вважаємо міждисциплінарною за характером і такою, що вимагає спільної праці над її розв'язанням з боку фахівців різних соціогуманітарних наук;

4) варто розрізняти ідентичність, яку зазвичай визначають через вербально висловлене респондентом ототожнення себе з кимось або чимось, та ідентифікаційні практики, тобто вияви ідентичності в реальних діях і вчинках. Забігаючи наперед, відзначимо, що між цими двома явищами (тобто визначенням ідентичності та її виявами чи реалізацією в повсякденних практиках) ми, українські соціологи, щоразу фіксуємо невідповідності, коли люди позиціонують себе, скажімо, ревними християнами і водночас у своїх повсякденних життєвих практиках неодноразово порушують Декалог.

Теза сьома: сучасне українське суспільство унікальне, у ньому ідентичності особистості, груп та соціуму загалом *загрожує глобалізація ззовні і регіоналізація зсередини*. На жаль, Хантінгтон і Бергер не внесли Україну до числа тих десяти країн світу, у яких вони досліджували вплив глобалізації на локальні культури, мови та ідентичності. Однак вони зробили висновок, що є сильні та опорні до загроз глобалізації культури (скажімо, китайська чи індійська), а є слабкі локальні культури, як-от в Угорщині чи Німеччині. Зараз тільки започатковують соціологічні дослідження впливу глобалізації на культурне середовище сучасного українського суспільства. У недавній колективній монографії Інституту соціології зроблено лише спробу теоретично осмислити цю проблему і наведено її загальні характеристики [7]. А потреба в поглибленому емпіричному аналізі нових явищ, насамперед, у молодіжному середовищі, пов'язаних із тисками та ризиками глобалізації (мода, сленг і ступінь поширеності англійської мови, музичні віяння, впливи не-української масової культури тощо) щодень увиразнюється. Водночас слід визнати (і соціологічні дослідження останнього часу це підтверджують), що глобалізація в її широкому розумінні наразі ще мало торкнулася нашої країни.

Що ж до другої, внутрішньої загрози, то вона багато в чому викликана явищем аномії, тобто такого стану суспільства, коли старі системи цінностей, норм, звичні усталені ідентичності зруйновані, а нові лише формуються. До того ж Україна поділена на низку регіонів із своїми специфічними особливостями і щодо ідентичностей, і щодо мови. Ці відмінності мають історичний характер, формувалися не одне десятиріччя, однак навіть у час існування СРСР на них не акцентували. Можна навіть сказати, що ці відмінності згладжувалися офіційною політикою, а по змозі нівелювалися, оскільки гаслом панівної ідеології було творення нової безнаціональної спільності – радянського народу. Регіоналізм як політична проблема і явище починає інкорпоруватися в суспільно-політичне і культурне життя вже незалежної України. Ще під час Всеукраїнського референдуму (грудень 1991 р.) за незалежність України проголосувала абсолютна більшість громадян в усіх регіонах країни. Ознаки реанімації регіоналізму виявилися лише 1994 р. в період президентських виборів. Його політична вигода була підтверджена, і відтоді штучне насадження географічно-політичної регіоналізації стає обов'язковою ознакою суспільного життя країни. Відтак сьогодні українське суспільство є широкою ареною переплетіння процесів регіоналізації та ре-ідентифікації, у дослідженнях яких 17 років поспіль бере участь наш інтернаціональний колектив соціологів і соціальних психологів з України, США, Канади, Швеції та Польщі.

Розпочинали ми 1994 р. із вивчення ідентичності мешканців лише двох українських міст – Львова і Донецька, які і ми, і наші американські колеги (розробляли дизайн дослідження) вважали центрами Західного і Східного регіонів України. Дослідження проводилися в 1994, 1999, 2004 та 2010 роках і були приурочені до виборів президента України. Висловлюємо окрему подяку фундації П. Яцика, за фінансової підтримки якої було проведено у 2010 р. дослідження у всеукраїнському масштабі. Наведемо лише узагальнювальні дані, щоб разом подумати, як їх можна інтерпретувати, які сенси в них вкладати і які методичні процедури з різних соціогуманітарних наук варто використувати, бо одного арсеналу соціології виявилось замало.

Теза восьма: *ідентичності мешканців Львова і Донецька мають майже аналогічну структуру, але в більшості випадків різний зміст.* Серед найбільш опуклих (тобто значущих для респондентів) ідентичностей в них однаковою мірою присутні етнічна, регіональна, гендерна, культурна, менше – статусно-професійна і вікова ідентичності з відсутністю політичного їхнього різновиду в обох містах. Але, наприклад, якщо львів'яни часто вважають себе представниками Західного регіону, то донеччани – мешканцями Донбасу чи Донецька (регіональна ідентичність, загальна чи локальна); львів'яни – греко-католиками, донеччани – православними переважно Московського патріархату (культурно-релігійна ідентичність); для львів'ян рідною в абсолютній кількості випадків є українська мова (94,0%), а для донеччан – майже в оберненій пропорції російська мова (79,6%) тощо. Іншими словами, загальна ієрархія ідентичностей є майже аналогічною, але змістове наповнення може бути прямо протилежним. Саме це робить «українську ситуацію» унікальною для наших, приміром, західних колег, які стикаються з проблемами, коли інтерпретують одержані дані та намагаються віднайти єдину соціетальну ідентичність для усієї країни.

Теза дев'ята: *ідентичності мешканців Львова і Донецька різняться ступенем сформованості і стійкості, а також змістовим наповненням.* Ідентифікаційна модель львівського респондента та ієрархія найбільш опуклих ідентичностей у нього

відносно більш сформована, стала і гомогенна порівняно з більш нестійкою, мінливою та гетерогенною моделлю донеччанина.

Упродовж 1994–2004 рр. ієрархія ідентичностей у Львові майже не змінювалась, з домінуванням етнічної та локально-регіональної (ідентитети – українець та львів'янин), а також української мови як рідної. Провідною тенденцією щодо ідентифікаційної моделі пересічного донеччанина в цей час була ситуація перманентного пошуку і мінливості у складі найбільш опуклих ідентичностей з поступовим усталенням на провідній позиції лише однієї з них, а саме локально-регіональної (ідентитет – донеччанин) та з очевидною перевагою російської мови як рідної і ще більше як мови спілкування (87,0% донеччан спілкуються російською).

Важливим підсумком попередньо проведених опитувань стало також введення 2010 р. до списку ідентитетів відсутнього упродовж 1994–2004 рр. ідентитету «громадянин України». Хоч це й унеможливило безпосередні порівняння, але надало принципово нового звучання ідентифікаційним процесам у сучасному українському соціумі із врахуванням зміни орієнтирів з етнічних на громадянсько-політичні та процесів формування сучасної української нації в сенсі кордонів і громадянства. Правомірність такого нововведення, а також розширення зони дослідження на всю країну було підтверджено в підсумку чергового етапу (2010) у вигляді трьох складових: першої – уже традиційного анкетування за практично незмінним запитальником у Львові й Донецьку, другої – опитувань у центрах чотирьох регіонів України і в Києві, третьої – чотирьох питань всеукраїнського омнібусу. Оскільки одержана соціологічна інформація в повному обсязі лише обробляється, наведемо найцікавіші, з наукового і практично-політичного погляду, результати загальноукраїнського опитування з питань ідентифікації.

Таблиця

**Десять найважливіших ідентичностей респондентів
у загальноукраїнському та регіональному розподілах
(ідентитет; у %; 2010 р.)**

Україна загалом	Центр	Захід	Схід	Південь
Громадянин/ка України (67,9)	Українець/ка (74,4)	Громадянин/ка України (84,5)	Мешканець свого міста (49,8)	Громадянин/ка України (69,7)
Українець/ка (64,1)	Громадянин/ка України (70,8)	Українець/ка (82,7)	Громадянин/ка України (46,3)	Українець/ка (58,1)
Жінка (46,3)	Жінка (47,4)	Жінка (45,0)	Жінка (43,7)	Мешканець свого міста (52,1)
Мешканець свого міста (45,6)	Мешканець свого міста (45,1)	Чоловік (36,2)	Українець/ка (39,5)	Православний/а (50,9)
Чоловік (38,8)	Чоловік (38,7)	Православний/а (34,9)	Чоловік (38,1)	Жінка (48,1)
Православний/а (37,8)	Православний/а (33,8)	Молодий/а (33,6)	Житель мого регіону (32,1)	Чоловік (41,2)
Молодий/а (33,5)	Молодий/а (33,6)	Мешканець свого міста (33,1)	Православний/а (30,0)	Молодий/а (37,8)

Житель мого регіону (29,9)	Житель мого регіону (31,3)	Греко-католик/чка (31,0)	Молодий/а (27,9)	Житель мого регіону (29,4)
Пенсіонер/ка (25,8)	Старшого віку (27,6)	Житель мого регіону (25,8)	Пенсіонер/ка (25,8)	Пенсіонер/ка (25,1)
Старшого віку (23,1)	Пенсіонер/ка (26,2)	Пенсіонер/ка (25,8)	Робітник/ця (21,6)	Робітник/ця (22,8)

Як бачимо, у загальноукраїнському рейтингу перші два місця за важливістю для респондентів зайняли дві ідентичності (назвемо їх «громадянсько-політичною» і «етнічною») – отожднення себе з громадянином України та з українцем. На цьому тлі відрізняються лише ідентичності представників Сходу країни, у рейтингу яких перше місце здавна і дотепер утримує навіть не регіональна ідентичність (ідентитет – «мешканець Сходу країни»), а ідентичність мешканця свого міста (наприклад, міста Донецька). Як і варто було сподіватись, у цьому регіоні із запровадженням нового ідентитету етнічна українська ідентичність опустилась з третього (2004) на четверте (2010) місце, натомість громадянсько-політична одразу ж вийшла на другу позицію. З наведених у таблиці даних висновуємо:

1. Загалом по Україні з великим відривом лідирують два різновиди ідентичності – громадянсько-політична та етнічна. А це є свідченням того, що близько двох третин мешканців нашої країни з часом дедалі більше почуваються одночасно і громадянами України, і українцями, а також щораз менше розрізняють для себе ці ідентичності і поняття, як це простежуємо в багатьох сучасних країнах світу. Якщо для населення західних і центральних областей це не дивно (зокрема, у Східній Галичині такий збіг завжди був нормою), то зафіксовану зміну постави жителів Південного регіону в цьому аспекті можна вважати унікальною. Припустимо, що йдеться про успішний проект формування української політичної нації в сенсі кордонів і громадянства. Утім, питання про те, яке саме значення вкладали респонденти Півдня в поняття «українець» або «громадянин України», потребує додаткових досліджень, передусім за участю представників соціолінгвістики. Саме в цьому (якщо говорити про конкретні приклади) вбачаємо можливість і потребу в обміні сенсами між соціолінгвістикою та соціологією.

2. Для усіх регіонів країни і надалі характерна висока питома вага гендерних ідентичностей. Серед можливих пояснень – порівняна легкість ідентифікації себе з чоловіком чи жінкою в ситуаціях перманентних суспільних змін та форсованих виборів, а також примордіальний характер цієї ідентичності та її традиційна усталеність. Однак, це також потребує обміну сенсами і додаткових осмислень.

3. Щодо рідної мови, то істотних змін ми не зафіксували.

Найхарактернішими і полярними були постави стосовно рідної мови, звичайно ж, мешканців Львова і Донецька, у яких від 1994 р. вдалося виявити деяку динаміку. У Львові відсоток тих львів'ян, хто рідною мовою визнав українську, за час наших опитувань зріс із 77,7% у 1994 р. до 94,0% респондентів, а в Донецьку російську – відповідно із 73,7% до 79,6% опитаних донеччан. Білінгвами виявилось 3,3% львів'ян і 10,9% донеччан. Як видно, саме рідна мова найчіткіше увиразнює регіональні відмінності між респондентами Сходу і Заходу країни, що, на перший погляд, заперечує тезу стосовно успішності формування єдиної української політичної нації. Однак у нашому запитальнику у цьому блоці були й інші твердження, які допомагають пролити світло на зазначену проблему. Скажімо, згоду з твердженням

«Немає значення, якою мовою люди розмовляють, за умови, що вони підтримують Україну» в кожному опитуванні, починаючи з 1994 р., висловлювала абсолютна більшість опитаних в обох містах. Власне, таке трактування має поняття «політична нація», тобто утворення з представників різних етнічних груп, культур, мов та ідентичностей, які визнають примат свого громадянства і держави.

Теза десята: *стосовно мовної ідентичності і мовленнєвих практик* існує значуща, з погляду соціології, *дистанція*. Так, у Львові рідною мовою більшість визнала українську (94,0%), але у спілкуванні та комунікативних практиках її вживали 84,0% опитаних львів'ян. У Донецьку російську назвали рідною у 80,0% випадків, а практично вживали її 87,0% респондентів. Отож мовні ідентичності не збігаються з мовними практиками. Чому так і як інтерпретувати цю соціологічну інформацію? Мабуть, нам зможуть допомогти фахівці із соціолінгвістики та суміжних соціогуманітарних наук, здійснюючи на практиці обмін сенсами щодо унікальної української ситуації сьогодення.

Отже, з наведеного матеріалу випливають такі висновки.

Мова й ідентичність тісно пов'язані між собою у спосіб, коли перша є однією з найважливіших сутнісних ознак другої і навпаки. Мовна ідентичність є важливою складовою частиною інтегральної соціальної ідентичності. В інтегральній ідентифікаційній моделі особистості та групи, як показують соціологічні дослідження доби незалежності України, мовна ідентичність має специфічне становище. Кількісне її наповнення (щодо рідної мови) є найвищим серед інших ідентичностей, але вона не є однаковою для жителів різних регіонів країни. Найвищий ступінь мовної полярності стало фіксувати щодо російськомовного Сходу й українськомовного Заходу країни.

Мовна відмінність не є важливим чинником політичних практик і громадянської ідентичності, радше навпаки. Респонденти з різних регіонів України зрідка пов'язують рідну мову з означенням та маніфестаціями свого громадянського статусу й політичної позиції. Фактично, єдиним каналом реанімації політичного забарвлення мовної ідентичності є використання замовних піар-технологій, що активізуються під час передвиборчих кампаній. Тобто мова стає політичним чинником не з об'єктивних причин, а внаслідок політичних спекуляцій та маніпуляцій. Ідентифікаційні мовні належності та реальні мовленнєві практики в сучасній Україні деякою мірою різняться між собою; в останніх потроху зростає сегмент використання інших або декількох мов.

Мовна ідентичність жителів сучасної України загалом мало змінюється (за винятком представників молодого покоління, серед яких порівняно більше білінгвів і користувачів іноземних мов), будучи вагомою складовою частиною локальної культури, яка наразі не зазнала помітних глобалізаційних атак і загроз. Питома вага представників космополітичної ідентичності в Україні є незначною і становить (залежно від ситуації) від 3% до 5% респондентів. Отож руйнівні для локальної української культури глобалізаційні впливи значно поступаються місцем негативним наслідкам регіоналізації всередині країни; інтегрованим вираженням останніх є несформованість єдиної соціетальної ідентичності населення країни та її мовного складника. Водночас досить успішні процеси формування української політичної нації деякою мірою нівелюють вагу мовних диспропорцій і діють у напрямку становлення спільної інтегральної ідентичності громадян України.

Проведені соціологічні дослідження демонструють недостатність інструментарію однієї науки для аналізу складних комплексних соціокультурних проблем сучасності; щонайменше, вони вимагають поєднання зусиль науковців різних ділянок соціогуманітарного знання і здійснення міждисциплінарних за характером розвідок з використанням комбінованих технологій.

1. Гидденс Э. Последствия модернити / Э. Гидденс // Новая постиндустриальная волна на Западе : антология / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 101–122.
2. Философия и интеграция современного социогуманитарного знания : (матер. «круглого стола») // Вопросы философии. – 2004. – № 7. – С. 3–39.
3. Бергер П. Культурная динамика глобализации / П. Бергер // Многоликая глобализация: культурное разнообразие в современном мире / под ред. П. Бергера и С. Хантингтона. – М. : Аспект Пресс, 2004. – С. 8–26.
4. Кастельс М. Могущество самобытности / М. Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе / под ред. В. Л. Иноземцева. – М. : Academia, 1999. – С. 292–308.
5. Черниш Н. Й. Множинність ідентичностей та множинність їхніх інтерпретацій / Н. Й. Черниш // Вісн. Львів. ун-ту. Сер. соціологічна. – Львів : ВЦ ЛІНУ, 2010. – Вип. 4. – С. 3–13.
6. Черниш Н. Поколінневі моделі групових ідентичностей львів'ян та донецчан (1994–2004 рр.) / Н. Черниш // Україна модерна. Спеціальний випуск : Львів–Донецьк: соціальні ідентичності в сучасній Україні – К. ; Львів, 2007. – С. 93–136.
7. Глобалізація в соціологічному вимірі / за ред. В. Степаненка та В. Бурлачука. – К. : Ін-т соціології НАН України, 2011. – 319 с.

LANGUAGE AND IDENTITY IN THE MODERN WORLD

Nataliya Chernysh

*Ivan Franko National University in Lviv
vul. Universitetska, 1, Lviv, 79000, Ukraine
nchernysh@gmail.com*

The article studies the phenomenon of double contextualization as to correlation between language and identity. It analyses the influence of globalization and regionalization processes on local cultures, where language and identity are the key factors. It demonstrates attempts to comprehend these processes in sociology. Based on trend international survey on social identities of the Ukrainian population (1994–2010), in which the author of the article participated, a statement has been put forward as to the necessity to exchange senses between the representatives of social sciences and humanities in connection with interpretation of complicated relations of language and identity.

Key words: globalization, language, identity, identity/marker, identification practices.

ЯЗЫК И ИДЕНТИЧНОСТЬ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ**Наталья Черныш**

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, г. Львов, 79000, Украина
nchernysh@gmail.com*

Рассмотрены явления двойной контекстуализации относительно взаимосвязи языка и идентичности. Проанализировано влияние процессов глобализации и регионализма на локальные культуры, стержневыми компонентами которых являются языки и идентичности. Показано также осмысление этих процессов в социологии. На примере трендового международного исследования социальных идентичностей населения Украины (1994–2010), в котором автор принимала участие, обоснован тезис о необходимости обмена смыслами между представителями социогуманитарных наук по поводу интерпретации сложных взаимосвязей языка и идентичности.

Ключевые слова: глобализация, язык, идентичность, идентитет, идентификационные практики.

Стаття надійшла до редколегії 15.09.2011

Прийнята до друку 23.09.2011